

ACC. N:R. M. 13874: 1-11.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Skåne Upptecknat av: f.d. lantbr. Frans Martensson,
Härad: Järvestad Adress: Brantevik
Socken: Fimris o. Ö. Köbbelöv Berättat av: Densamme
Uppteckningsår: 1954 Född år 1877 i Ö. Köbbelöv

Uppteckningen rör Kvarnar och kvarndrift. s. 1-11.
(foto sid. 2 a.)
neg. saknas

LWF 99.

Kvarnar

ACC. N:R M. 13874: /.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Av kvarnar i trakten som ännu äro kvar kan
nämnas: Södra kvarnen Simrishamn, Södra kvarn
Brantevik och Eislövs kvarn. Av dessa är endast
Eislövs kvarn i bruk. Som övriga två äro om-
händertagna av Sörminnesföreningen. Sim-
rishamnskvarnen och Brantevikskvarnen
äro vackra holländaretyper. Eislövs kvarnen
har en klumpig typ med nästan lodräta si-
dor och hätta av ^{bruten}ryggästyp. Simrishamnskvar-
nen daterar sig från förra hälften av förra år-
hundradet, liksom Eislövs kvarn. Branteviks
S. kvarn uppfördes i slutet av 1880 talet. Sedan
1920 talet ha kvarnarna till största delen drivets
med elektrisk kraft. Eislövs kvarn står sedan
ett par år utan vingar. På Brantevik fanns
för omkring 20 år tillbak. berättas det, i början
på 1800 talet en slabbmølla, som övertogs av en
skeppare Nils Tufvesson, och av densamme om-

Suf. 99
1

Kvarnar

ACC. N:R M. 13874:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

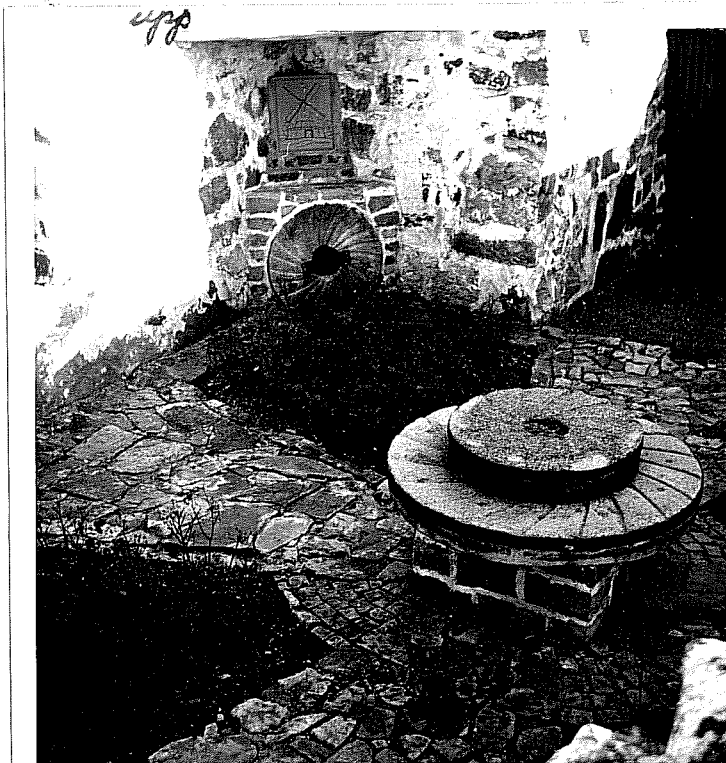
2

byggdes 1831. Efter 40 år ombyggdes kvarnen igen till en mycket vacker holländare typ av dåvarande ägaren, landsfingsmannen Henrik Olsson. I ~~skott~~^{den} ~~är~~ två kalkstensplattor inbyggda med ovannämnda namn och årtal. År 1930 var kvarnens saga all, då dåvarande ägaren försattes i konkurs. Den nye ägaren lät efter ett par år riva kvarnen. Tokeln är den samma står dock kvar, och en stäkling till förra ägarna har låtit snygga upp densamma, och bland annat har han låtit sätta in i muren en kalkstensplatta om en km² storlek, i vilken han låtit ingravera kvarnen sådan den en gång sett ut. I mitten av bottnen är ett bord upprest, med en kvarnsten som bordskiva och runt detsamma är vackra blomsterrabatter ordna^{da}. Det hela är vackert och pietetsfullt. Ett äreminne över en gångens epok.

2)

M. 13874: 2a

Landskap: Skåne Berättare: Frans Mårtensson
Härad: Färrestad Berättarens yrke: f.d.lantbrukare
Socken: Gimris-^{o.ö.}Stövelöv Berättarens adress: Brantevik
Uppteckningsår: 1954 Född år 1877 i O. Stövelövs socken
Upptecknare: Frans Mårtensson, Brantevik
f.d.lantbrukare

neg. --

Trvarnar

ACC. N:R M. 13874 : 3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3

Här har förut nämnts att Brantviks norra kvarn från början varit en stubbamölla, eller stolpskvarn. Skillnaden på en skvallskvarn och en vattenkvarn var den, att skvallskvarnen drevs av vattenströmmen underifrån och hade mindre, smalare, drivhjul. Vattenkvarnen fick vattentillförseln ovanifrån och hade vanligen större drivhjul.

Vattenkvarnarnas dammantäggningar voro utbyggda på sidan om den egentliga vattenfäran, som de skildes från genom en vall byggd av sten och jord. Dammen hade vanligen triangelform, kunde vara omkring 50 mt. lång och ett par mt. djup med vatteninloppet på smalaste stället, triangelns spets, med dammluckan på motsatta bredsida.

Så långt jag kan minnas tillbaka i tiden, ha härforna på holländarna haft, i stort sett, samma form.

Omgångarna kring kvarnarna, med olika typer av sten och trä säfra sig från samma tid. Det var

3)

Frarnas

ACC. N:R M.

13874: 4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

4) nog enskilda intressen som bestämde här om.
Även skinnklockan daterar sig från samma tid
som de äldre holländarna till v. gislövsboar-
nen. Skinnklockan, med sin mindre ~~med~~ och
enklare sockel, var naturligtvis något billi-
gare att uppföra. Frarnstammen uppfördes all-
tid av furuträa. Tingaxeln var av särskilt ut-
sökt ek. En ekskog mellan Frivik och Hens-
huva, som var känd ^{för} sin utmärkta ek, fick
leverera mölleaxlarna på långa håll. Att
transportera en dylik ekstock fordrades
två par hästar, eller ett par hästar och ett par
oxar. Axlarna till de olika kvartjulen, voro
också av ek. Ruggarna i hjulen skulle vara
av vittbark, när det frädlaget ansågs vara bäst
hårt och segt. På österlen, ~~gädda~~ närmare be-
släkt, i Lmedstorpstrakten fanns för en del
år sedan en mälla av skinnklockeslyp, byggd

Qvarnar

ACC. N:R M. 13874:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

av ~~ett~~ kalksten från stengravar i trakten.
Hättan var av trä och av holländarslupp.
Möllan var vitrappad utvändigt.
På ett undantag går gå möllorna på österlen
med sol. Men mellan Borby och Hörup finns
en mölla som går mot sol. Gjättsvickarna
börja komma i bruk, ej allmänt, för omkring
30 år tillbaka. Gjätdrejarna kommo något tid-
igare. Jag tror den förste gjätdrejaren finns i
Borby. "Gjättsvick" är äldre drejningsanord-
ning än hättjul. I allmänhet är det de större
qvarnarna som drejas med hättjul.
Gjättsvickseglet är det äldsta qvarnseglet.
Kullar av järn, börja^{de} komma i bruk för
30 å 40 år tillbaka. Qvarnkrossar började kom-
ma i bruk för omkring 40 å 50 år tillbaka. Lik-
en är äldre. Qvarnarna har i allmänhet 3 loft.

5

5)

Kvarnbyggare

ACC. NR M.

13874:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6

Kvarnbyggare här i trakten ha varit: Billgren i Löderups. Hans förnamn för mig okänt. Bland flera andra kvarnar, har Billgren byggt Branleviks norra kvarn, vilken ansågs vara en av de vackraste i trakten.

J. O. Hooby bodde en kvarnbyggare, som hette Anders Nilsson, vilken byggt Branleviks södra kvarn och Skillinge kvarn. Ola Ryberg, hette en mycket antitad kvarnbyggare, som bodde i Tommarps Jägar. Den ende kvarnlevande kvarnbyggaren här på orten heter Per Hansson, bor på Branlevik, är i 50 års åldern och är ägare till ruinerna av den norra kvarnen. De här nämnda kvarnbyggarna voro födda i sina hemmabyar och hade fått kvarnbyggarkonsten av äldre mästare på orten.

Skäffen på kvarnarna kunde vara mycket olika, men Branleviks kvarnarna hadde en godtycka vis diameter var ungefär 14 alnar. Höjden upp till skäffen var ungefär 16 alnar och varje vinges längd

6)

Kvarnbyggare

ACC. N:R M. 13874:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

upp till axeln 17 alnar.

Ägare och organisation

I regel voro ägarna till kvarnarna själva mjölnare. Men arrendekvarnar förekommo också. Så var Gis. Lövs kvarn under en del år utarrenderad, varefter den köptes av arrendatorn. Många gods hade sina kvarnar utarrenderade.

7) Ersättning för malning utfgjordes av full som i regel var 5 kg. på hundra grovmalning. För sikning var fullen högre. Den mjölnare som ej ägde något jordbruk använde fullen till svinuppfödning vad som ej gick åt här till såldes. Den mjölnare som hade jordbruk använde själv fullen till sina djur. En del mjölnare bedrevs även bagerirörelse. All kvarnfullen ersattes med konstant betafning berodde på att jordbrukarna lade an på större djuruppfödning och därför själva behövde all sin säd. Så man övergick till att köpa färdigt bröd.

8) Lerade på brist på kvinnlig arbetskraft. Konkurren-
sen om kundkretsen, mjölnarna emellan, bestod
i vem som bäst bestod fraktering. En god mjöl-
nare skulle visa sig lugn och ej störa sig med kun-
derna. En mjölnare som ägde både kvarn och lant-
bruk räknades bland socknens storgubbar. En mjöl-
nare som ägde endast kvarn, stod högre på rang-
skalan än vanliga hantverksmästare. Det hörde till
undantagen att en vanlig mjölnare fick några
kommunala uppdrag. Att lära till mjölnare var ej
underkastat så många bestämda regler som att lära
till ett hantverk. Lärotiden räknades till 2 å 3 år med
samma lön som lärlingen kunde bekommit som
dräng på lantbruk. Efter läroåren kallades han
"möllesven" och fick då något större lön än dräng
på lantbruk. Mölletärlingar brukade ge sig in som
sådana via 16 å 17 års ålder. Lärlingstiden bestäm-
des mycket efter daglighet. Dessa lärlingar

rekryterades i regel ur arbetareklassen. Mjölnar-
drängar, möllesvenner, stod socialt något högre
än andra drängar.

Malningen

Det var endast råg som det kunde
förekomma att man torrade före malningen.
Storeringen skedde i bakungnen någon dag
efter ett bak. Mjölsäckarna voro vanligen av grönt
linne och voro märkta med ägarens namn. Mjö-
let packades väl i någon träbing som stod på lok-
ket nära skorstenen där det ansågs vara torrast.
En säck mjöl vägde omkring 90 kg. Brödsäden
maldes vanligen två gånger. Hade man bara en
kvarn fick stenen läggas upp och rengöras innan
man kunde mala brödsäd på densamma. Hälst
ville bönderna ha mald tillbaka av sin egen
säd. Om vinden kastade hårt om och mjölnaren
ej passade på att dreja om i tide kunde kvarnen

komma i lakvind, med risk att häftan kunde blåsa
av, vilket för 70 år sedan hände med Branteviks
norra kvarn. Att bönderna här i trakten tillbringa
väntetiden på mällden i kvarnen var rena undantag.
Julaffon brukade alla mjölnare bjuda besökande
mälldokjucksar på fraktering, vilken vanligen be-
stod i smör, bröd, ost, grissylta och öl och tränvin.
Hos en del mjölnare bjöds på fraktering under
hela julhelgen.

Mjölnaren och mordbrännaren Martin Svens-
son i Teberöd, förde vara kända av Folklivsarkivet,
som bland andra ogärningar slog ihjäl en mjöl-
nare i Bläntarps trakten och förde eld på kvar-
nen.

Som humor om gamla slitna kvarnar berättas,
att vid svag vind, sjöng kvarnen: "M-i-n f-i-a g-å-r
v-e-l-l. M-i-n f-i-a g-å-r v-e-l-l." Tråkade vinden i
10) lat det så här: "di går väl i min tid, di går väl i min
tid."

ACC. N:R M. 13874: 11.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Men det kunde också läsa så här i svag vind:

"Hj-ä-l-p-a-s o-dt. Hj-ä-l-p-a-s o-dt. Öka
vinden lät det: "Var hjälper sej, var hjälper säj."

Mediänder två lofon över ruinerna av Branteviks morra tovar. För dessa har jag befatat 375 kr.

~~Mediänder två lofon över ruinerna av Branteviks morra tovar. För dessa har jag befatat 375 kr.~~
~~Litt Ammanens Person.~~

Frans Persson

f.d.lantbrukare

Brantevik

11
2?

11)